

VÄGSJÄL

ARKEOLOGI LÄNGS VÄG 117 I HALLAND

UTSKRIFT 15

UTSKRIFT 15

VÄGSJÄL
Arkeologi längs Väg 117

Red. Per Wranning

Vägsjäl tillägnas minnet av Magnus Svensson och Tore Artelius.

Utskrift ges ut av Stiftelsen Hallands Länsmuseum, Kulturmiljö Halland

Detta är nr 15 i en löpande serie

Postadress: Kulturmiljö Halland, Bastionsgatan 3, 302 43 Halmstad

Telefon: 035-19 26 00

E-post: kansli@kulturmiljohalland.se

Hemsida: www.kulturmiljohalland.se

Form och Layout: Anders Andersson

©2019 Kulturmiljö Halland och författarna

ISBN 91-85720-61-5

Tryck: Åbergs tryckeri AB, Tomelilla 2019

Innehåll

LENNART CARLIE:

Väg 117 – en gammal väg i ny tappning 13

OLA KADEFORS:

Stenålder vid Ebbarps hög 33

TORE PÄSSE:

Pollenanalytiska resultat från Årnabergsjön 41

MAGNUS SVENSSON:

What time is it? – Being Mesolithic during the Neolithic 45

LINN NORDVALL:

Hus med nedsänkt golv – funktion eller tradition? 71

CAROLINE ARCINI, TORBJÖRN BRORSSON & PER WRANNING:

Tjärby Norra – Ett förromerskt gravfält med ovanliga traditioner 97

TORBJÖRN BRORSSON:

Människor från andra sidan havet – den förromerska keramiken från gravfältet i Tjärby Norra 129

PER WRANNING:

Mikroregional byggnadstradition under romersk järnålder 153

ANDERS HÅKANSSON:

Skogaby under den tidigmedeltida agrara expansionen 179

ANDERS HÅKANSSON:

En Alsengem i Skogaby 209

Caroline Arcini, Torbjörn Brorsson & Per Wranning:

Tjärby Norra – ett förromerskt gravfält med ovanliga traditioner

Inledning och bakgrund

År 2007 och 2008 undersöktes det förromerska flatmarksgravfältet Tjärby Norra. Lokalen påträffades i samband med utredningen för Väg 117 år 2003 och registrerades då som RAÄ 68 Tjärby socken. Allt sedan dess har platsen dock kommit att benämnas *Tjärby Norra* (Wranning 2010a), framförallt för att inte blanda samman lämningen med den intilliggande, delvis samtida boplatsen *Tjärby Södra* (RAÄ 69 Tjärby socken) som påträffades och undersöktes inom ramen för samma projekt (Wranning 2011). Större gravfält från denna period har tidigare inte undersökts i södra Halland. Förutom ett mindre antal gravar, eventuellt ingående i större sammanhang, exempelvis tio stycken i Södra Mellby, RAÄ 202 Laholms lfs (Munkenberg 1994), fem i Lynga, RAÄ 151:1 Harplinge sn (Wattman 1997), tre i Skogby, RAÄ 126 Kvibille sn (Jerkemark 1996) och två (eventuellt tre) i Altona, RAÄ 12:2 Laholms stad (Perneby 2003), så var kunskapsläget i det närmaste obefintligt kring periodens gravläggningar i denna del av länet innan undersökningarna av Tjärby Norra. Kända samtida paralleller fick därför även sökas i nordligaste Halland, Göteborgsregionen, Västergötland och Skåne, där betydligt fler och mer omfattande förromerska gravlokaler har undersökts. Föreliggande redovisning ämnar dock till att påvisa att

Tjärbygravfältet inte till fullo kan kopplas samman med någon av dessa, sedan tidigare kända väst- och sydsvenska traditioner. I mångt och mycket representerar gravskicket på Tjärby Norra snarare något som åtminstone till en början framstod som helt eget – en seglivad tradition med ett antal påtagligt avvikande moment i begravningsritualen, vilka sannolikt även speglar ett avvikande förhållningssätt till de döda. Det skulle dock visa sig att paralleller faktiskt stod att finna, såväl i Tjärby Norras närhet som på avsevärt mer långväga avstånd.

Artikeln syftar till att redovisa Tjärbygravfältets lämningar och sätta dem i jämförelse med ett antal, inom den arkeologiska forskningen klassiska, samtida gravfält, vars innehåll och utformning i mångt och mycket har kommit att sätta normen för hur vi uppfattar den förromerska järnålderns rådande begravningstraditioner. Jämförelsematerialet utgörs primärt av Sahlstöm och Gejvals omfattande redovisningar kring de västgötska gravfälten Kyrkbacken i Horns socken och Mellby i Mellby socken (Sahlström & Gejvall 1948, 1951) samt Kjerstin Cullbergs avhandling kring de göteborgska och bohusslänska gravfälten Valtersberg och Backa Röd och det nordhalländska Ekehögen på Onsalahalvön (Cullberg 1973a; 1973b). De skånska parallellerna är förvånansvärt få, och något större enskilt förromerskt gravfält har egentligen inte undersökts. Givetvis finns det gravar från perioden, men de förekommer oftast tillsammans med andra gravar från antingen yngre bronsålder eller romersk järnålder (Björk 2005). Således verkar Tjärby Norra ur rent kronologiskt hänseende ansluta mer till den västsvenska traditionen med rent förromerska gravfält än till den skånska som alltså förefaller präglas av längre, mer uttalat periodöverskridande platskontinuitet.

Andra viktiga och mer aktuella studier av väst- respektive sydsvenskt material bortom länsgränsen som bör nämnas är Tore Artelius och Mats Lindqvists sammanställningar av lokaler från Västergötland (2007) och Tony Björks licentiatuppsats kring skånska lokaler (2005), medan Bosse Strömbergs avhandling (2005) är av stort intresse för det halländska kunskapsläget. Ytterligare ett arbete som bör lyftas fram är Betty Ann Munkenbergss rapport från undersökningen av Mellby, RAÄ 202 Laholms lfs (1994). Texten är egentligen bara en förhållandevis kortfattad teknisk rapport, men kom likväl att bli något av en vattendelare – ett genombrott – i jakten på komparativt material till lämningarna på Tjärby Norra. Utan denna hade vi kanske stannat vid uppfattningen att gravläggningarna på Tjärby Norra var ett uttryck för en snäv, mikrolokal tradition, eller än värre tolkat lämningarna som svårt störda av sentida jordbruksarbete.

Förutom exploitören Vägverket Region Väst, har arbetet även delvis

bekostats av länsstyrelsen i Halland och via välvilliga bidrag från Stiftelsen Konung Gustav VI Adolfs fond för svensk kultur. Undersökningarna i Tjärby och framförallt då gravfältet Tjärby Norra ligger även till grund för Per Wrannings avhandling, vilken låg färdig i manusform innan föreliggande artikel påbörjades.

Beskrivning av RAÄ 68 och dess omnejd

Gravfältet var när det påträffades hösten 2003 helt omarkerat ovan jord och beläget mitt i plan åkermark, cirka 150 meter nordost om Tjärby kyrka. I och med förundersökningen våren 2004, då tre gravar undersöktes, kunde gravfältet preliminärdateras till yngre förromersk järnålder. Baserat på de tre då påträffade gravarnas interna spridning och antalet öppnade löpmeter sökschakt uppskattades antalet gravar inom själva exploateringsområdet till ett maximalt tjugotal (Larsson, Svensson & Wranning 2004). Det skulle visa sig vara en stor underskattning.

Figur 1. Gravfältet Tjärby Norra. (RAÄ 68) och övriga kända närliggande fornlämnningar. Skala 1:10 000.

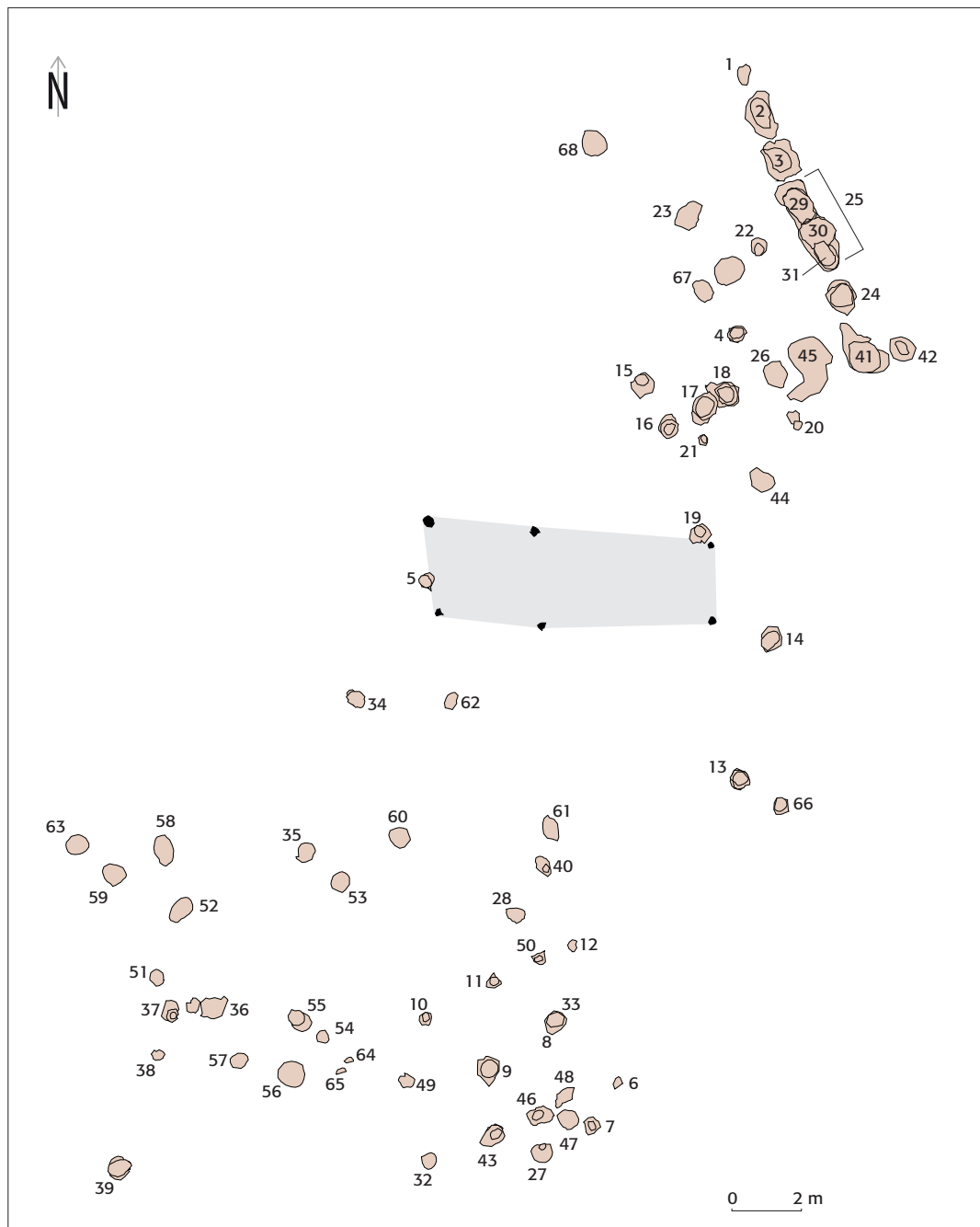
Alven under det cirka trettio centimeter tjocka, sandblandade och lätta matjordslagret utgörs av grusig sand. Äldre kartmaterial visar att området ingick i byns parcellindelade kärnåker redan före 1800-talets skiftesreformer (Connelid 2010). Närheten till den medeltida kyrkan (belägen på kyrkogården fram till strax efter förra sekelskiftet, då den revs och ersattes av nuvarande kyrka 1906-07) i kombination med inslag i matjorden av såväl efterreformatoriska som medeltida och vikingatida metallfynd antyder att det kontinuerliga brukandet av åkermarken kan dras långt tillbaka i tiden. Med erfarenhet från ett par andra platser där långvarig gödsling under historisk tid tenderat att ”dränka” äldre tiders avsatta fosfathalter valde vi att inte fosfatkartera området (se exempelvis Johansson och Wranning 2002, Bjugger mfl 2003). Istället valde vi att magnetometeravsöka exploateringsområdet med omnejd i syfte att avgränsa fornlämningsens utbredning i alla riktningar. Även om vissa anläggningstyper (härdar) visade sig framträda relativt väl kunde detta moment likväl inte tillföra någon matnyttig information kring gravfältets närområde utanför schaktgränserna. Metalldetektering utfördes skiktvis i matjorden i samband med avbaning och dessutom på den helt avbanade ytan. Inga som helst förromerska metaller påträffades vid dessa moment. Varken brända ben eller förhistorisk keramik hittades då och inte heller i de meterrutor som föregick den skiktvisa matjordsavbaningen. Likaså rådde det total avsaknad på brända ben och förhistorisk keramik i de meterrutor som grävdes i den underliggande, äldre markhorisonten. Denna totala avsaknad av gravrelaterat material utanför gravarna kan tas som en indikation på gravarnas förhållandevis goda – och av jordbruksarbete oskadda – kondition.

Gravfältets närområde kan enklast beskrivas som rikt på fornlämningsmiljöer. Ett par hundra meter öster om gravfältet löper den mäktiga isälvsavlagringen Örelid, på vars brink det ej undersökta järnåldersgravfältet *Örelids stenar* (RAÄ 37:1) är beläget, med sina idag närmare fyrtio resta stenar, samt ett par flacka stensättningar. I omedelbar anslutning till detta gravfält återfinns också ett par bronsåldershögar. Just gravhögar från bronsåldern är den fornlämningsföreteelse som mest kännetecknar denna bygd. I landskapsutsnittet mellan Daggarp en dryg kilometer norrut, Tjärby-sjön en och en halv kilometer söderut och Veinge stationssamhälle ett par kilometer öster om Tjärby Norra återfinns än idag ett drygt trettio-tal högar, trots belagd intensiv, närmast femtioprocentig bortodling sedan det tidiga 1800-talets skiftesreformer, då vi vet att antalet ännu var dryga femtio. Lösfynd inom samma område påvisar mänsklig närvaro åtminstone sedan senneolitikum, vilket också kunde bekräftas vid undersökningen av boplatsen Tjärby Södra (RAÄ 69) ett par hundra meter sydsydväst om

flatmarksgravfältet, där också fast bosättning kunde beläggas från och med bronsålderns period I.

Detta av allt att döma relativt intensiva bruk av närområdet till trots har inga aktiviteter inom Tjärby Norra kunnat beläggas före anläggandet av gravfältet, sånär som en gård från yngre bronsålder i undersökningsområdets nordvästra utkant. Likväl förefaller den vältränerade platsen inte ha använts i någon större omfattning – åtminstone inte i form av aktiviteter som avsatt fynd eller anläggningar – innan de första gravarna anläggs på platsen under övergången yngsta bronsålder – äldsta förromersk järnålder. Vi saknar med andra ord kunskap kring vad som ursprungligen föranledde denna placering av gravfältet, då varken topografiska förhållanden eller omedelbar närhet till någon känd äldre fornlämning (exempelvis gravhög) har gått att påvisa, vilket varit fallet på flera andra platser (se exempelvis Wattman 1997, Perneby 2003, Strömberg 2005).

Efter avslutad avbaning stod det klart att 26 gravar i form av sot- och kolrika nedgrävningar av varierande dimensioner fanns inom exploateringsområdet och nu kunde adderas till de tre gravar som undersökts i samband med förundersökningen. Detta antal stämde alltså fortfarande relativt väl överrens med den uppskattning som baserats på utrednings- och förundersökningsresultaten. I samband med att ett långhus som fortsatte utanför det egentliga arbetsområdet följdes upp påträffades ytterligare sexton gravar, vilket tydligt påvisade att även gravfältet fortsatte mot väst utanför arbetsområdet. Via välvilligt ekonomiskt bidrag från länsstyrelsen fick vi år 2008 möjlighet att följa upp denna utbredning i syfte att klargöra gravfältets totala omfattning och räddningsundersöka gravarna utanför exploateringsytan. Allt som allt kom 67 gravar att omfattas av undersökningen. Vi bedömer att gravfältet nu banats av till i stort sett 100%, dock kan ett mörkertal eventuella grundare nedgrävda gravar inom gravfältet ha försvunnit till följd av kontinuerligt jordbruksarbete (se dock kommentaren i början – det fanns inga fynd i matjorden som antydde detta). Redan i detta stadium stod det klart att gravarna rumsligt grupperade sig i en nordostlig och en sydvästlig koncentration, var och en med delvis olika prägel. Medan gravarna i söder utgjordes av såväl stora som mycket små nedgrävningar, spridda utan påtagligt mönster, så var flertalet nedgrävningar i norr stora och dessutom samlades flertalet (femton av totalt tjugonio) tätt i två, i det närmaste spikraka rader. De två raderna var anlagda i NNV–SSO respektive SSV–NNO riktning och möttes i sydost i den ”gemensamma” grav 41, vilken också via ¹⁴C-datering har visat sig vara en av gravfältets två äldsta gravar. Av allt att döma har denna grav varit markerad ovan jord och fungerat som en nod, kring vilken de två raderna successivt har växt fram.

Figur 2: Samtliga gravar inom Tjärby Norra. På bilden syns även det delvis samtida förmodade döds- eller kulthuset. Skala 1:200.

Det förefaller som att varje gravlagd person haft sin förutbestämda plats i raderna. En tydlig indikation på detta var där det stratigrafiskt framgick att man lämnat ett utrymme mellan två gravar, i vilket ytterligare en grav har placerats vid ett senare tillfälle. I denna något yngre grav hade en av gravfältets äldsta individer gravlagts, vilket kan tolkas som att han överlevt även personer i yngre generationer och därför fått placeras in i efterhand på sin specifikt angivna plats. Kanske är det någon form av släktled/successionsordning som framskymtar här, alternativt specifikt utvalda individer, med någon speciell roll inom gravfältets brukargrupp.

Förhållandet i gravarna

De krossade, kringrörda kärlen

Relativt snart efter att utgrävningen påbörjats stod det också klart att gravarna inte såg ut som något vi sett tidigare. Krossade keramikfragment blandade med brända, sotiga ben fyllde hela utrymmet i gravgömmorna. Redan vid förundersökningen konstaterades det att näst intill hela mynningspartiet i grav 66 fanns bevarat, men inte ett enda bottenfragment, vilket gav intrycket att kärlet möjligen ursprungligen hade deponerats upp och ned. Med vetskap om flera exempel i gravar från yngre bronsålder där kärl medvetet lagts på sidan (Lundborg 1972:68ff), så väcktes vissa frågor kring eventuell förekomst av avvikande gravseder eller särbehandling och speciella markeringar av vissa personer eller grupper. Dessa frågor medförde att vi redan från start var mycket noga med att dokumentera riktningar och lägen på samtliga bestämbara kärldatafragment och således därför snabbt kunde konstatera att det genomgående mönstret var bristen på alla rimliga mönster. Eller med andra ord – kärlden hade av allt att döma deponerats trasiga. Gravfältets yttre ordning med gravar i noggranna rader kontrasterade alltså starkt mot det inre ”kaos” som respektive enskild gravgömma uppvisade. I några fall noterades sintrade kärldatafragment, vilket antydde att de utsatts för hög temperatur. Kunde möjligen en materialgenomgång av keramisk expertis bringa klarhet i vad kärlden utsatts för? De trasiga kärlden återkom i samtliga gravar med keramik. Men var det en likartad handling som hade upprepats i samtliga fall?

Vid bearbetningen av keramiken noterades det ganska snart, att trots att inte ett enda kärl var helt bevarat, fanns så pass mycket i gravarna att 35 kärldata kunde rekonstrueras i sin helhet. Det innebär att delar från hela kärldata lagts ned i graven men att man inte lyckats få med sig hela kärldata. Det totala antalet gravar med keramik var visserligen 61 av sammanlagt 67 gravar i Tjärby Norra, men med hänsyn till hur keramiken påträffats,

var det mycket oväntat att 35 kärl kunde byggas upp igen.

Skärvornas brist på struktur i graven gör att man helt kan utesluta att kärlden använts som benbehållare eller som intakta bikärl, utan skärvorna har lagts ned ungefär som de påträffats. Keramiken var kraftigt upphettad och medan vanlig hushållskeramik varit utsatt för temperaturer på omkring 800°C, hade gravkeramiken från Tjärby Norra utsatts för temperaturer på mellan 900 och 1200°C. Det innebär att en stor del av skärvorna var sintrade och någon enstaka hade börjat smälta. Detta fenomen kunde även noteras i skärvornas brottytor, vilket innebär att höga temperaturer har fortsatt påverka keramiken efter att kärlet gått sönder.

Flera av kärlden i gravarna var framställda av leror som magrats med krossad bergart, som siktats innan den tillsatts till leran (Brorsson 2010). Godset blev mycket värmetåligt och troligtvis var valet av godskvalitet genomtänkt. Man kan därmed anta att kärlden tillverkades med ett syfte, att följa med på bålet och i graven.

Det påträffades även keramik som troligtvis framställdes av naturligt magrade leror, och dessa kärl hade också varit utsatta för höga temperaturer. Varför vissa kärl framställdes på ett sätt och andra på ett annat sätt vet vi inte. Det finns ingen koppling mellan kärlogodset och käriltyperna samt gravarnas placering på gravfältet. Några kronologiska orsaker förefaller inte heller ha orsakat skillnaderna i val av magring och lera.

När man samlade in skärvorna från bålet lyckades man ofta få med förhållandevis stora delar av kärlden. Det finns dock inte ett enda kärl där man lyckades samla ihop samtliga skärvor, utan det mest troliga är att man tog större skärvor och lämnade kvar ”smulorna”. Bottnarna förefaller ha vara viktigast eftersom det fanns fler bottnar än mynningar i gravarna. Kärlden bör ha varit placerade på gravbålet och de har sannolikt haft någon form av innehåll i sig. En hypotes är att man såg innehållet viktigare än själva keramikkarlet, eller att man åtminstone försökte få med sig vad som fanns kvar i kärlet till gravläggningen, även om detta innehåll var förkolnat. Det skall i sammanhanget påpekas att det inte fanns några organiska beläggningar på keramikkarlens in- eller utsida.

Sammantaget får man uppfattningen om att det inte fanns någon tydlig bakomliggande tanke till hur man skulle samla ihop keramiken. Det förefaller ha skett slumpartat.

Benmaterialet

Den osteologiska analysen av benmaterialet från Tjärby Norra indikerar att det till vissa delar finns skillnader i materialet mellan det norra och det södra gravområdet, vilket keramiken inte uppvisar. För att visa på vilket

sätt och vilka de bakomliggande orsakerna skulle kunna vara bör vi se närmare på hur man i förhistorisk tid har hanterat de kremerade benen och resterna av bålet. Hur människor under förhistorisk tid har hanterat de brända benen efter kremeringen är ständigt föremål för diskussion och i osteologiska sammanhang anges därför ofta en form av status på de brända benen, renhetsgrad, fragmenteringsgrad, mängden ben och de olika benens representativitet. Professor Nils-Gustav Gejvall är den förste i Sverige som gör en fantastisk insats för brandgravsmaterialen och lyfter fram deras potential och det är också resultaten från hans analyser som under många år har bildat grunden för tolkningar av benmaterial från brandgravar. Gejvall konstaterar att benen från förhistoriska gravar varierar i storlek från små smulor till fragment på 1 decimeter. Det senare är dock ovanligt och påträffas enbart i intakta urnor. Genomsnittliga fragmentstorleken brukar ligga på 1,5-2 cm vilket han tolkar som att benen inte kan ha blivit så små enbart på grund av bränning eller frostsprängning i marken. Han lägger fram idén om att de efter bränningen mekaniskt påverkats, krossats med en sten efter det att de kallnat. Han skriver att syftet med denna krossning var till för att få ner dem i urnan eller att de skulle vara lättare att hantera och han refererar i detta sammanhang till behandlingen av benen i samband med dagens kremeringar (Sahlström & Gejvall 1948). Så samtidigt som Gejvall fastställer att de stora fragmenten på omkring 1 dm endast återfinns i urnor, konstaterar han att orsaken till att benen krossats bör vara densamma som idag, nämligen för att de skulle få plats i urnor. Vad Gejvall menar med den andra passusen om orsaken till att de krossats – att de skulle vara lättare att hantera – framgår inte. Det är Gejvalls uttalande om de bakomliggande orsakerna till de brända benens fragmenteringsgrad som fortlevt och dominerat inom skandinavisk arkeologi. Anders Kaliff har till exempel tolkat de knackstenar som förekommer på exempelvis Klingagravfältet i Östergötland som redskap som använts för finfördelningen av de brända benen (Kaliff 1992). Tore Artelius anser rörande brandgravskicket under vikingatid att benen från en individ behandlades på flera vis, till exempel att skulltaken inte krossades i lika hög grad som andra delar av skelettet (Artelius 2010). Han konstaterar även att benen som lagts i urna är lite större än de som kom från de omgivande lagren och tolkar detta som inslag i ritualen. Jacklin McKinley, en forskare från England som analyserat åtskilliga brandgravsmaterial från skilda tider och skilda kontexter och som också studerat material från moderna kremationer är dock av annan åsikt. Hennes bedömning är att benens fragmenteringsgrad beror på naturliga omständigheter i samband med kremationen, att ben som då de påträffas vid grävningen varit spruckna ytterligare fragmenterats vid insamlandet,

alternativt att benen fragmenterats på grund av att de tillsammans med bålresterna hastigt kylts ned med vatten (McKinley 1989, 1994). Efter att ha analyserat drygt 1000 brandgravar från skilda tidsperioder och kontexter är jag (Caroline Arcini) av samma åsikt som McKinley. Man kan ställa sig frågan varför man skulle ha bemödat sig med att krossa ben som skulle täckas med jord och ibland stora samlingar sten och därmed helt naturligt skulle krossas. Att man av praktiska skäl finfördelar ben för att göra dem oigenkännliga eller för att få plats med dem i en urna som exempelvis i samband med dagens kremeringar är inte konstigt. Ett tydligt exempel på att tidens tand gör sitt och dagens arkeologiska grävningar också bidrar till fragmenteringen är det bäckenben som påträffades i samband med undersökningarna av en bronsåldersgrav vid Häljarps mölla. Bäckenbenet som vid själva påträffandet ännu var fullt identifierbart, föll samman i små oigenkännliga bitar vid tillvaratagandet till en följd av omfattande sprickbildning. I detta sammanhang låg bäckenbenet för sig själv och kunde därför identifieras men om det hade legat tillsammans med många andra ben som sjunkit ner i varandra hade det inte kunnat observeras.

Sammanfattningsvis kan man säga att spåren efter hantering av brända ben visar att man vanligtvis gjort på i huvudsak två sätt; antingen har man plockat benen från bålet eller öst ihop dem med rester av kol, jord och andra brända växtdelar. Det hopsamlade materialet har sedan deponerats i en behållare eller transporterats på en skinnfäll (eller dylikt) till en slutgiltig förvaringsplats – en plats som låg i direkt anslutning till bålet, en bit därifrån eller till en för gården/byn gemensam gravplats. Det förekommer också att man låtit benen ligga kvar på bålplatsen och ansett att denna plats utgjorde graven. Genom materialet från Tjärby Norra har vi fått ytterligare ett exempel på hur man hanterat de kremerade resterna. Keramikurnorna har här inte fungerat som behållare för de brända benen, utan har stått med på bålet, fragmenterats och tillsammans med de brända benen inte plockats ihop utan snarare östs ihop på ett gemensamt förflyttningsunderlag, kanske ett skinn som sedan sänkts ner i gravgömmen. Ben som kommer direkt från bålet är oerhört varma och måste kallna en tid innan de går att förflytta. Att omständigheterna inte alltid tillät att benen fick kallna vittnar ett fynd från gravfältet i Horns socken om. I en bit harts från tätningen av kärlet låg ett insmält benfragment (Sahlström & Gejvall 1948).

Den skillnad som observerats i gravarna på de olika gravområdena inom Tjärby Norra är att i gravarna på den norra delen av gravfältet finns det i genomsnitt 20% mer ben jämfört med på den södra. På den norra delen av gravfältet är delar av individernas skelett bättre representerade. Detta skulle kunna förklaras med att de gravlagda på södra delen av gravfältet till en

tredjedel utgörs av barn medan andelen gravlagda barn på den norra delen endast utgör 11%. Anledningen till den större mängden ben skulle då kunna förklaras med att det återstår en större mängd brända ben då en vuxen kremeras, dels till en följd av den större kropps- och därmed även skelettvolymen, dels för att skelettet hos barn till viss del består av brosk som elden förtär i sin helhet utan att lämna några spår. En jämförelse mellan enbart de vuxna individerna visar emellertid på samma resultat. Om Tjärby Norra varit ett ordinärt gravfält från förromersk järnålder där urnan utgjort behållare för de deponerade benen hade man kunnat förvänta sig att i de gravar där benen är välrepresenterade skulle detta kunna bero på att benen legat i skyddande urnor. Så är dock inte fallet i Tjärby Norra, där urnan aldrig utgjort behållare för de deponerade benen. I detta sammanhang kan det vara på sin plats att än en gång påpeka att gravarna föreföll vara orörda och oskadade, då inget gravinnehåll påträffats i den överliggande matjorden, på alven eller i andra anläggningar.

Den systematiska ordning som ses på den norra delen av gravfältet i form av anläggandet av gravarna i raka rader, kanske också avspeglar sig i en mer noggrann insamling av benen från bålet. Det som dock talar emot detta är att förekomsten av pars petrosa – d.v.s. den del av kraniet som skulle kunna vara en indikation på att man inte enbart öst upp benen på måfå utan åtminstone haft klart för sig var huvudet varit placerat och samlat in ben från den regionen – är lika välrepresenterad på den norra och södra delen. Kanske finns det skillnad i bevaringsförhållandena, i själva gravkonstruktionerna på den norra delen av gravfältet som gynnat bevaringen av benen.

Majoriteten av benen från Tjärby Norra är jordiga, en tredjedel är sotiga. Att vissa är sotiga kan bero både på förhållandena i samband med kremeringen och vid insamlingen av benen. De sotiga benen kan bland annat förklaras med att man helt enkelt fått med sig mer sot vid insamlandet, eller att bålet brunnit dåligt så att man varit tvungen att röra i det för att få det att brinna och benen har då i större utsträckning kommit i kontakt med askan. Inte heller här finns något mönster.

Jämför vi Tjärby Norra med andra samtida material som till exempel gravarna från Mellby by i Mellby socken, Kållands Härad i Västergötland finner vi en del likheter beträffande hanteringen av de brända benen. I materialet från Mellby har de brända benen förvarats i urnor men insamlingen av benen i urnorna påminner till del om insamlingen i Tjärby Norra i bemärkelsen att man i flera behållare förutom de brända benen också öst upp så kallad brandjord som även innehöll småsten. Det som däremot skiljer Mellby från Tjärby Norra är att i Mellby är många av urnorna placerade i brandjorden, d.v.s. på bålplatsen, så det var inte särskilt omständigt att

förflytta vare sig ben, brandjord eller småsten.

Materialet från Tjärby Norra skiljer sig inte från andra samtida gravfält beträffande benens fragmenteringsgrad utan liknar det benmaterial man finner i gravsammanhang där behållaren fragmenterats, inte haft ett lock, behållare som varit av förgängligt material alternativt att benen aldrig placerats i någon behållare. Det har inte kunnat spåras något mönster i hur man hanterat de brända benen från män respektive kvinnor och barnen skiljer sig inte heller från de vuxna. Inte heller finns det något mönster beträffande vilka ben som kunnat identifieras för respektive kön eller kopplingar till specifik åldersgrupp. I Tjärby Norra precis som i många andra brandgravar dominerar skalltaksfragmenten bland de identifierade benelementen.

På gravfältet Tjärby Norra finns det sex dubbelgravar. Med dubbelgrav menas att ben från två individer har identifierats inom samma gravgömma. Att man påträffat ben från två individer i samma gravgömma kan betyda att dessa individer dog mer eller mindre samtidigt och kremerades tillsammans. Alternativt att man använde samma bålplats inom kort tid och att man inte fått med sig alla ben inför deponeringen från den första kremeringen, utan att dessa kom med vid insamlingen av benen från kremering nummer två. I de sex ”dubbelgravarna” i Tjärby är kombinationen av individerna följande: tre gravar innehåller vuxna, två gravar med en vuxen och ett barn och en med ett spädbarn och en tonåring. I de tre gravar där vuxna begravts – grav nr 2, 18 och 40 – är det endast i grav 2 som mängden ben är så stor att man kan förmoda att de ben som insamlats är representerade från båda individerna. I de andra är mängden ben mycket liten. I grav 24 fanns ben från ett barn och en vuxen och benen från barnet var utan tvekan bäst representerade. Av den vuxne kunde endast bestämmas ett skalltaksfragment och två tandrötter. Enligt keramikanalysen fanns det i denna grav ett fragment från en urna som mycket väl kan höra samman med urnan i grav 30. Osteologiskt är det också möjligt att de få benfragmenten från den vuxne individen i grav 24 kan höra samman med de i grav 30. Om så skulle ha varit fallet skulle det kunna vara så att de båda individerna är kremerade samtidigt men lagda i var sin gravgömma eller kremerade på samma bål kort tid efter varandra. Grav 49 innehåller precis som grav 24 en vuxen och ett barn och den osteologiska analysen uppvisar samma förhållande som i grav 24, det vill säga att de flesta av de identifierade fragmenten kommer från barnet och av den vuxne har endast identifierats ett skalltaksfragment. Man ställer sig naturligtvis frågan om det inte endast är en slump och att ålderskillnaden mellan de gravlagda gör det möjligt att upptäcka att det inte var meningen att de skulle begravas på samma plats. För de vuxna i gravarna 2, 18 och 40 är det inte möjligt att se om det finns

en skillnad i representativitet mellan de gravlagda. Studien av urnorna visar på samma sätt ett märkligt förhållande. I Grav 17 finns tre urnor men bara ben från en individ och i grav 61 finns två urnor men bara en individ. Det innebär att det är endast i grav 24 som vi kan påvisa ben från två individer och samtidigt delar av två urnor. Detta kanske talar för att de döda kan ha kremerats på samma bål men tanken var att de skulle begravas separat och att ben från de två individerna hamnat i samma grav är en ren slump. På samma sätt skulle man kunna tolka själva förfarandet vid insamlingen och ett exempel på detta skulle kunna vara grav 46, vilken innehåller den största mängden keramik och är ett av de högsta kärlen men där mängden insamlade ben endast utgör 1,6 gram. Man ställer sig frågan, vad är det som har styrt insamlandet eller är det en ren slump?

Gravfältets brukandetid – kronologisk rumslig utveckling och demografi

Sammanlagt fjorton gravar har ¹⁴C-analyserats. I samtliga fall är det de brända benen som daterats utom i grav 66, vilken daterades i samband med förundersökningen och där träkolskvistar (förmodligen ljung) i fyllningen användes som daterande material. Ytterligare fem gravar har kunnat dateras utifrån föremålstypologi.

Väderstrecksangivelserna S respektive N i tabell 1 refererar till respektive anläggnings interna rumsliga läge inom gravfältet. Dessa väderstrecksangivelser visar således även om graven bedöms ingå i den sydvästra (S) eller den nordöstra (N) koncentrationen.

De samlade dateringarna ringar tydligt in gravfältets tillkomst, huvudsakliga brukandeperiod och övergivande till förromersk järnålder. Dateringssekvensen (se tabell 1) i kombination med gravarnas interna rumsliga placering i grupperingar ger tillsammans tydliga indikationer kring gravfältets successiva framväxt. Av allt att döma har tillväxten huvudsakligen skett inom den sydvästra koncentrationen under gravfältets äldre brukandetid, medan motsvarande framväxt av den nordöstra koncentrationen primärt har skett under lokalens yngre hälft. Trots den långa tid gravfältet har varit i bruk och trots en successiv rumslig såväl som uttrycksmässig utveckling av lokalen och gravarna så förefaller vissa traditioner har varit konstanta. Den ovan redogjorda traditionen att bibringa och destruera ett kärl på gravbålet och därefter lägga ned de sekundärbrända kärlfragmenten tillsammans med de brända benen i graven har vidmakthållits under hela brukandetiden. Vidare visar vedartsanalysen (från totalt 27 gravar) att unga björkstammar har utgjort det ojämförligt vanligaste – dock ej det

Grav nr	Läge	Labnr	BP	1 Sigma	2 Sigma	Arkeologisk / typologisk datering
63	S	Ua-39436	2655±119 BP	980-740 , 690-660, 650-590, 580-560 BC	1150-400 BC	
56	S	Ua-39435	2447±66 BP	750-680, 670-640, 550-410 BC	770-400 BC	YFRJÄÄ, första hälften, 150-70 BC
41	N	Ua-39434	2388±68 BP	740-690, 660-650, 550-390 BC	770-360 BC	
34	S	Ua-36010	2360±35 BP	510-430, 420-380 BC	720-690, 540-370 BC	
5	S	Ua-36002	2340±55 BP	520-360 BC	750-200 BC	BRÅ p VI – ÄFRJÄÄ, 600-300 BC
39	S	Ua-36011	2220±30 BP	370-340, 310-200 BC	380-200 BC	
28	S	Ua-36007	2200±30 BP	360-280 , 260-200 BC	380-180 BC	La Tène B2, 330-260 BC
19	N	Ua-36005	2155±35 BP	360-290, 230-220, 210-160 , 140-110 BC	360-270, 260-90 , 70-50 BC	
9	S	Ua-36003	2155±30 BP	350-300, 210-160 , 130-120 BC	360-280, 260-90 BC	
66	N	Beta-192509	2120±20 BP	190-80 BC	350-310, 210-40 BC	
29	N	Ua-36008	2115±35 BP	200-90 BC	350-310, 210-40 BC	
13	N	-	-	-	-	YFRJÄÄ, 150 - BC
20	N	-	-	-	-	YFRJÄÄ, 150 - BC
21	N	-	-	-	-	YFRJÄÄ, 150 - BC
67	N	-	-	-	-	YFRJÄÄ, 150 - BC
68	N	-	-	-	-	YFRJÄÄ, 150 - BC
17	N	Ua-36004	2080±30 BP	160-130, 120-40 BC	200-20 BC, 10 BC-AD 0	
22	N	Ua-36006	2080±25 BP	160-130, 120-50 BC	180-30 BC	YFRJÄÄ, 150 - BC
30	N	Ua-36009	2055±30 BP	160-130, 120-20 , 10 BC-AD	170 BC-20 AD	

Tabell 1: Naturvetenskapligt och arkeologiskt daterade gravar i kronologisk ordning. I det fall (grav 56) de respektive dateringarna motsäger varandra har anläggningen placerats in i den kronologiska följden utefter ¹⁴C-resultatet, trots att det av allt att döma måste vara fynddateringen som anger anläggningens faktiska ålder. Siffror i fet stil anger kalibreringens procentuellt sett mest sannolika värde.

enda – valet av ved till gravbålen under gravfältets hela brukandeperiod. Även detta analysresultat låter oss alltså ana närvaron av en långvarigt vidmakthållen gravläggningstradition.

Påståendet ovan att gravfältet successivt vuxit fram från söder till norr är förstas en något generaliserande och förenklad bild av det faktiska utvecklingsförloppet. Således kan det vara på sin plats att här stanna upp och fördjupa sig lite mer i lokalens framväxt och förändring över tid. Som ovan nämnts finner vi inga indikationer (såsom exempelvis äldre gravmonument eller geografiska fenomen) på vad som ursprungligen fungerade som lokalisering nod och föranledde den första gravläggningen. Den äldsta identifierade graven (grav 63) anlades inom den södra ytan redan under yngsta bronsålder, alternativt vid övergången bronsålder – förromersk järnålder. Strax därefter anlades också en grav (grav 41) cirka 25 meter nordost därom, Båda dessa gravar markerades ovan jord och kom därmed på sikt att få rollerna som de noder kring vilka de två gravkoncentrationerna växte fram. Därefter förefaller de första nästföljande gravarna ha anlagts centralt på ytan – alltså ungefär mittemellan de två äldsta, markerade gravarna,

dock något närmre den södra – under äldre förromersk järnålder och därefter växte gravfältet successivt söderut under de kommande tvåhundra åren.

Vid tiden strax före övergången till yngre förromersk järnålder – motsvarande omkring 200 BC – byter man som redan nämnts riktning för gravfältets fortsatta utbredning och börjar anlägga nya gravar längst i norr. Det är alltså under denna period som de strikta raderna av gravar börjar anläggas. Av allt att döma har en av lokalens äldsta gravar (grav 41) kommit att fungera som nod/nav, från vilken två mer eller mindre rätvinkliga rader av avsevärt yngre gravar successivt har börjat växa fram. Den bakomliggande orsaken till framväxten av denna radstruktur vet vi självfallet inget om, men kan likväl tillåta oss spekulera kring. Kanske har individen i grav 41 vid denna tid av någon anledning börjat betraktas som något av – faktiskt eller mytiskt – en av lokalens pionjärer och därmed även en av brukargruppens anfäder, vilken man vid detta skede av gravfältets framväxt väljer att framhäva och återknyta till genom att låta sannolikt utvalda individer gravläggas i direkt anslutande rader – led – som strålar ut från detta, gravfältets äldsta centrum och centralfigur. Tanken är inte helt tagen ur luften då vi vet hur förhållandevis vanligt det var under denna tid att låta begrava sina döda i eller i omedelbar anslutning till en äldre gravhög. Som ytterligare ett intressant halländskt exempel på förmodad förfäderskult/återanknytning till äldre generationer framstår den förromerska kittelgraven i Skrea socken. I den importerade brons- och järnkitteln som påträffades på Skrea Backe, Skrea socken i Falkenbergs kommun påträffades tre individer, varav två av ¹⁴C-analyserna att döma hade avlidit avsevärt tidigare än den tredje och således kommit att återbegravas i kitteln i samband med gravläggningen av den tredje, kronologiskt yngsta individen (Wranning 2010b, 2010c). Kanske kan vi i detta sammanhang även skönja en möjlig förklaring till den tidigare nämnda, påtagliga diskrepansen mellan ¹⁴C-analys och fynddatering i grav 56 (se tabell 1)? Även i detta fall förefaller en av lokalens tidigast gravlagda individer ha kommit att spela en viktig roll för den yngre förromerska järnålderns brukargrupp, men i detta fall i form av en återbegravning med ett nytt importföremål – precis som på Skrea Backe – istället för i form av gravläggningslokalisering nod.

Mitt på den gravglesare ytan mellan de två koncentrationerna återfanns spår i form av tre par stolphål för takbärande stolpar efter en byggnad med östvästlig riktning som, sett till dimensionerna (8,4x3,0 m), kan antas häröra från mellersta eller yngre förromersk järnålder. Byggnadens läge, centralt på gravfältet inom det mest gravglesa området, i kombination med dess förromerska dimensioner gör att vi tolkar det som att den varit samtida med någon fas av gravfältet. Gravarna samlas alltså till synes runt, eller

snarare på ömse sidor om byggnaden, trots att den definitivt inte kan ha stått där under hela gravfältets brukandeperiod. Hustypologisk datering i kombination med gravarnas samlade dateringar och rumsliga placering indikerar att byggnaden sannolikt fanns på plats vid tiden för omstruktureringen och förskjutningen av gravläggningar till den norra koncentrationen och därmed även kom att bli ett rent fysiskt upphov till gravfältets gravlesa centrala parti. Troligtvis har byggnaden fyllt en funktion i den gravfältetsrelaterade verksamheten, förslagsvis kanske som någon form av döds- eller kulthus i vilket vissa delar av begravningsritualen utfördes. I sin avhandling om bronsålderns kulthus definierar Helena Victor ett kulthus som "...en husliknande konstruktion, inte för vanligt boende utan för ett sammanhang som vi uppfattar som sakralt" (Victor 2002:65). Det finns flera exempel på byggnader i gravmiljöer från såväl föregående som efterföljande perioder (se exempelvis Svanberg 2005, Anglert et.al. 2006), men från förromersk järnålder känner vi hittills inga säkra exempel. I samband med bearbetningen av Tjörbymaterialen och sammanställandet av jämförande material har dock en möjlig, ej tidigare uppmärksammas byggnad på det göteborgska förromerska gravfältet Backa Röd noterats. Ett antal stolphål, varav vissa stenskodda, bildar där formen av en cirka 12x3,4 meter stor konstruktion anlagd i VNV-OSO riktning, vilken ¹⁴C-daterats till 2320±100 BP/370 BC (Lundberg 1971:220), motsvarande BC 413–207 kalibrerat med 1 Sigma. Kanske ska dessa två förmodade byggnaders närvaro tolkas som indikationer på att någon form av förändring i något eller några moment av gravlägningsritualen introduceras i Västsverige omkring mellersta förromersk järnålder?

Enligt ¹⁴C-dateringarna förefaller gravfältet ha varit i bruk under minst drygt 500 år, även om lejonparten av den kontinuerliga tillväxten förefaller koncentras till den förromerska järnålderns sista 400 år. I kontrast till detta naturvetenskapligt och metallfyndsdaterande tidsspann antyder däremot keramiken en något snävare datering, då kärnen istället har daterats inom ett intervall på 250 år (Se Brorssons artikel sid. 129 ff). Däremot har det inte varit möjligt med några snävare dateringar av kärnen, och någon lokal keramikronologi för Tjörby Norra har inte varit möjligt att göra.

Vare sig om gravfältet nyttjats under 250 eller 500 år så indikerar de sjuttiofyra individerna att gravfältets tillväxttakt har varit påtagligt långsam.

De gravlagda

I materialet från Tjörby påträffades inga ben från djur, en iakttagelse som överensstämmer med den stora merparten samtida material. Undantag finns emellertid alltid, som till exempel gravfältet på Kyrkbacken i Horn

socken i Västergötland, där det i en del gravar påträffades klofalanger av björn. En förklaring till denna skillnad som inledningsvis diskuterades var att dateringen av gravfältet Kyrkbacken (500 – 0 f.kr) föreföll sträcka sig cirka 100-250 år längre tillbaka i tiden jämfört med Tjärby Norra och därmed kunde möjligen björnfalanger kopplas till förekomsten av olika djurben i bronsåldersgravar, exempelvis yttersta delen av foten av får. Såväl får- som björnfalanger skulle kunna vara rester av de skinnsvepningar/fällar som den döde vilat på och/eller svepts in i. Allt eftersom fler ¹⁴C-dateringar från Tjärby Norra tillkommit, har det dock blivit tydligt att de båda gravfälten uppvisar närmast identisk brukandetid, så denna förklaring känns inte längre lika gångbar. Ett annat exempel på närvaro av djurben i förromerska gravar som bör nämnas i sammanhanget är den ovan nämnda kittelgraven på Skrea Backe i Skrea socken, vilken förutom tre människor även innehöll ett får, ett lamm, enstaka grisben samt en ej närmare identifierad fågel. Gravläggningen dateras till yngre förromersk järnålder, vilket således visar att enstaka fall av djurnedläggelser även har skett långt efter bronsålderns slut.

Vad var då gravfältet i Tjärby för gravplats? Gravplatsen har använts under drygt 500 år men endast 73 individer har gravlagts. De döda fördelas enligt tabell 2.

Gravplatsen är avgränsad, keramik av samma sort finns inom både den norra och södra gravkoncentrationen, det finns ingen skillnad beträffande hanteringen av benen koncentrationerna emellan, men däremot i åldersfördelningen. Den södra delen av gravplatsen har fler gravar innehållande barn. Den ständigt närvarande traditionen att låta destruera keramiken på gravbålen och att därmed aldrig använda urnorna som benbehållare indikerar en homogen grupp, vilket talar emot att gravfältet skulle ha använts vid till exempel två perioder med ett visst uppehåll emellan. Den totala mängden barn i förhållande till antalet vuxna är inte orimlig. Antalet spädbarn är dock litet och det är fullt möjligt att deras gravar inte återfinns i samma utsträckning som de större barnens eller de vuxnas. Hur stor den grupp var som nyttjade gravplatsen beror dels på gravplatsens brukningstid, dels på förväntad livslängd.

Individer	Antal
Vuxen	28
Vuxen, äldre	2
Vuxen, trolig man	1
Vuxen, trolig kvinna	1
Man	8
Kvinna	7
Tonåring	3
Tonåring, kvinna	1
Spädbarn	3
Barn 3-4 år	1
Barn 6-9 år	1
Barn 8-9 år	1
Barn 10-12 år	1
Barn, litet	2
Barn, större	1
Barn	6
Barn, troligt	1
Människa, trolig	3
Gravgömma utan (bevarade)ben	1
Ben förkomna	1
Totalt	73

Tabell 2: Gravlagda individer på Tjärby Norra

De senaste årens osteologiska analyser av skelett från individer som levde under 1700- och 1800-talet har visat att individens ålder ofta underskattas. Långt fler blev äldre än vad de osteologiska analyserna kan visa. Om gravplatsen har använts i 400 år och vi räknar med en förväntad återstående livslängd på 35 respektive 40 år utgör den bakomliggande gruppen som använde gravplatsen av 4–5 personer, en liten familj. Räknar vi med 250 år blir det istället 7–8 personer, dvs. en något större familj, motsvarande en gård. Antalet spädbarn i Tjärby är litet, endast tre individer (4,3 %) vilket med största sannolikhet inte speglar verkligheten så ur osteologiskt hänseende kan man anta att det skulle kunna vara en gård med några fler personer.

Fyndmaterialet

Keramiken

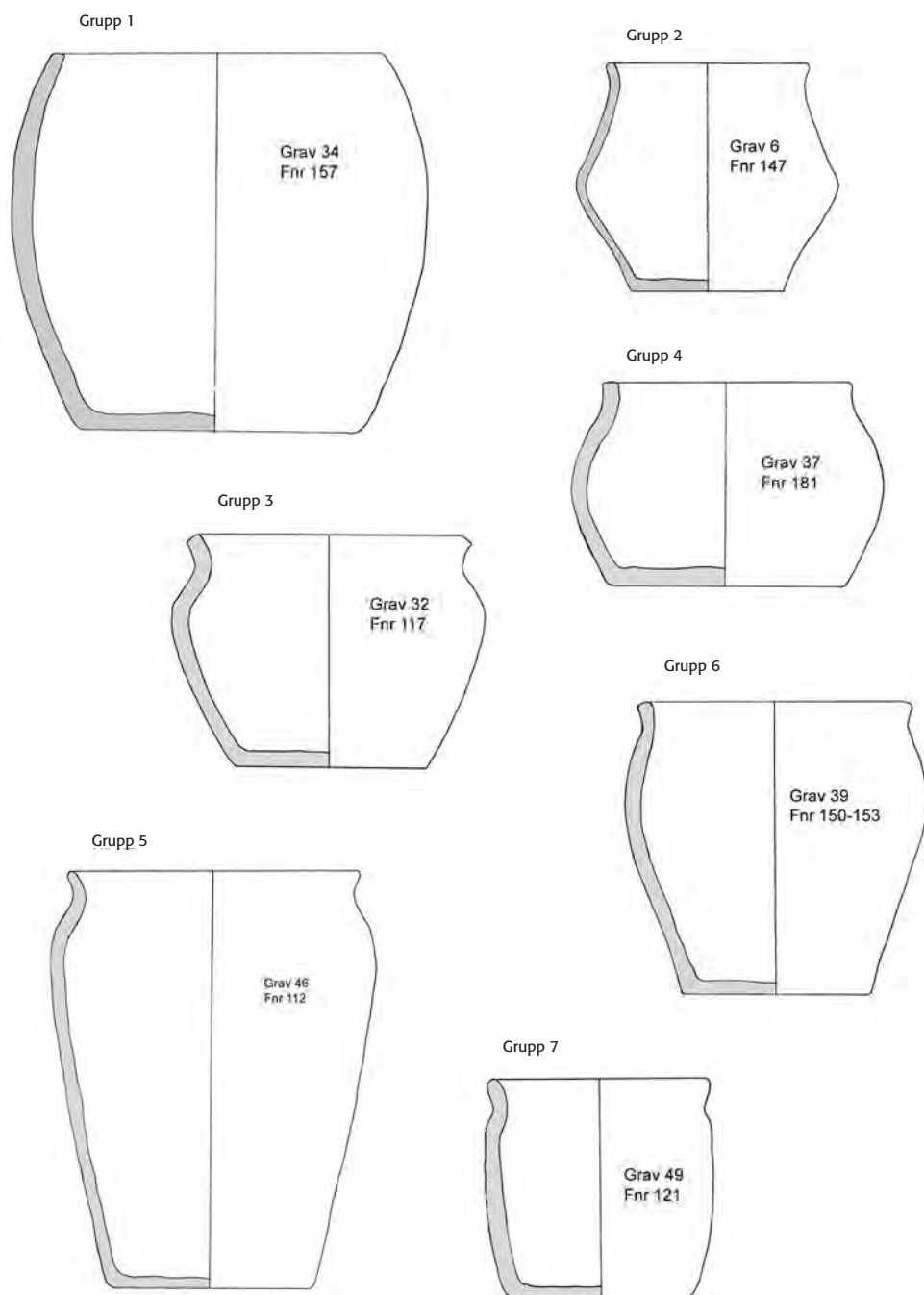
Av de 67 gravarna innehöll 61 keramik. Av dessa gravar har det påträffats så pass mycket keramik att hela käriformen kunnat rekonstruerats till 35 kärl. Dessutom fanns det ytterligare 15 bottnar från andra kärl.

Utifrån käriformen, det vill säga mynningsformen, skuldrans placering och hela kärprofilen, har kärilen indelats i sju olika grupper (Se fig. 3 samt Brorsson fig. 1–8). Den tydligaste gruppen är kärl av typ FRJÅ 1, som är tunnformade med en inåtböjd mynning. Dessa kärl fanns på både den norra och södra delen av gravfältet och det har inte varit möjligt att identifiera något specifikt mönster avseende den gravlagdes kön eller ålder. Inget av kärilen innehöll något metallföremål.

Kärlyp FRJÅ 2 karakteriseras framför allt av en S-formad kärprofil, där skuldran återfinns mitt på kärlet och mynningen är rak. Endast tre kärl av denna typ har påträffats, men det fanns inget samband mellan kärilen, den osteologiska studien och var på gravfältet kärilen påträffats. Det fanns ett metallföremål i samma grav som ett av kärilen i grupp FRJÅ 2.

Kärlyp FRJÅ 3 är snarlik med FRJÅ 2, men på kärilen i FRJÅ 3 är skuldran placerad vid den övre tredjedelen av kärlet, och dessutom är mynningspartiet utåtböjt. De sex kärilen i gruppen påträffades både på den norra och södra ytan och det fanns vuxna individer i vissa av gravarna och barn i andra gravar. Man kan även konstatera att det inte fanns något metallföremål i någon av gravarna tillhörandes kärllgruppen.

Kärlyp FRJÅ 4 är snarlik med FRJÅ 2, men en viktig skillnad är att kärprofilen är vidare på kärilen i grupp FRJÅ 4. Det innebär att skuldran är placerad mitt på kärilen och att mynningsformen är rak. I gruppen återfinns

Figur 3: Ett urval av kärlgrupperna 1-7. Se vidare artikel sid. 129 Teckning: Torbjörn Brorsson.

endast två kärl och trots det ringa antalet påträffades kärLEN på varsin del av gravfältet. Det fanns vardera en vuxen individ i gravarna och i en grav fanns en nål eller ten av järn.

KärLEN i formgrupp FRJÅ 5 utgörs av sju kärl med S-formad kärLprofil och utåtböjd mynning. KärLEN är förhållandevis höga och flera av dessa kan karakteriseras som förrådkärL. Återigen kan man notera att det inte finns något samband mellan kärLEN, var kärLEN påträffats och den osteologiska analysen. I fyra av gravarna fanns någon form av metallföremål.

KärLtyp FRJÅ 6 består av relativt stora kärL med en vid kärLprofil, där skuldran är placerad vid den övre tredjedelen av kärLEN och mynningen är rak. Sju kärL ingår i gruppen och dessa har påträffats både på den norra och södra ytan av gravfältet och man kan konstatera att det fanns både vuxna individer och barn samt en tonåring i gravarna. I endast en av gravarna påträffades metallföremål.

Den sjunde kärLgruppen utgörs av tre unika kärL från Tjärby. Det innebär att dessa kärL inte har några motsvarigheter inom gravfältet och de tre kärLEN är olika varandra och de övriga kärLEN från Tjärby. Dock framkom det inget övrigt anmärkningsvärt kring dessa kärL, utan både gravtyperna och gravinnehållet påminde om de övriga gravarna.

De 15 kärLEN där endast botten fanns kvar har också studerats. Man kan emellertid konstatera att dessa påträffades på de olika delarna av gravfältet och det fanns gravlagda individer av olika ålder och kön tillsammans med kärLEN. Det fanns även metallföremål i tre av gravarna.

Man kan även notera att endast två kärL hade någon form av dekor. På kärLET i grav 42 tillhörandes kärLtyp FRJÅ 6, fanns fingerintryck på mynningskanten och på skärvor från en mynning i grav 22, tillhörandes ett kärL som inte kunde rekonstrueras i sin helhet, fanns nagelintryck på mynningskanten. Båda dessa dekortyper förekommer på keramik-kärL från förromersk järnålder.

Man kan konstatera att det inte finns något samband mellan keramiken och andra viktiga delar av gravfältet och begravningsritualen. Samtliga kärLtyper har påträffats på både de norra och de södra delarna av gravfältet och dessutom finns det inget tydligt samband med vare sig den osteologiska analysen eller fynd- och ¹⁴C-dateringar. I någon enstaka kärLgrupp påträffades ben från ett barn tillsammans med det minsta kärLET, men det finns många undantag från detta. I exempelvis grav 40 hade två vuxna individer gravlagts, och i denna grav fanns det minsta kärLET eller snarare koppen (Brorsson sid 140, fig. 7) från hela undersökningen.

Utifrån keramikens sammansättning, det vill säga likartade kärLformer och likartat kärLgods, är det troligt att gravfältet representerar en begränsad grupp människor, och det har troligtvis använts som ett gårdsgravfält.

Metallföremål

Fynd av såväl brons som järn återfanns i gravarna. Metallföremålen har en genomgående prägel av personliga ägodelar, såsom dräktattiraljer och bruksföremål, medan vapen, ädelmetaller och iögonfallande statusföremål helt lyser med sin frånvaro. Merparten av de metallförande gravarna innehåller endast 1-2 föremål. Alla föremål har inte gått att identifiera, då det i vissa fall endast rör sig om brandskadade och korroderade fragment. Till skillnad från den svårförklarade spridningen av samtliga kärllformer över hela gravfältet så finner vi en tydlig stringens i spridningen av metallföremålen, då det råder en påtaglig dominans av brons inom den södra gravkoncentrationen och metallfynden inom den norra koncentrationen uteslutande utgörs av järn.

Några föremål kan här vara värda lite extra uppmärksamhet för förståelsen av platsen. Det äldsta daterade metallfyndet utgörs av en tunn halsring av brons med kvadratisk tvärsnitt och punsad dekor i form av ett långsgående prick- och streckmönster. Ringen som påträffades i grav 5 tillsammans med ett barn i 8–9-årsåldern finner direkta paralleller i de nordjylländska och polska halsringar som daterats till bronsålderns absoluta slutskede

Grav nr	Fnr	Läge	Individ	Metall	Föremål	Typologisk datering	¹⁴ C-datering, 1 Sigma
5	256	S	1 barn, 8-9 år	CU-leg	Halsring, samt eventuell nål/syl	(BRÅ p VI) -ÄFRJÄÄ enligt Jensen 1997	520-360 BC
13	229	N	1 vuxen	Järn	Fibula, trekants-, med stor spiral. Typ K	YFRJÄÄ, 130-50 BC (Martens IIB)	
20	233	N	1 vuxen. (Trolig man)	Järn	Fibula, T-formig med ändknoppar	YFRJÄÄ, IIA-tidig IIB 250-50 BC	
21	228	N	1 mindre barn	Järn	Fibula, trekantig(?) spiral och nål	YFRJÄÄ, 150 – BC	
22	232/236, 237, 241	N	1 vuxen kvinna	Järn, Järn, Järn	Skära med ett nithål, Dräknål (alt pryl?) m plant rundat huvud, Nål 5 cm	YFRJÄÄ - ÄRJÄÄ BC 150 – 200 AD	160-130, 120-50 BC
23	227	N	1 vuxen	Järn	Nål/ten(?) Fragment 8 cm		
28	239, 240, 238	S	1 vuxen kvinna	CU-leg Järn	T-formig fibula (x2) med 3 pågjutna dekorerade knoppar, Nål (3 cm)	La Tène C1-D1 = 260-60 BC (Bieger 2003)	360-280, 260-200 BC
56	257	S	1 vuxen	CU-leg + järn	Fibula, T-formig (fe), med välvd, dekorerad "sköld" (cu-leg)	YFRJÄÄ, 200-130 BC (äldsta fasen/grupp A, Gotland enligt Nylén 1955, Fas 1, Bornholm enligt Becker 1990)	
57	226	S	1 barn	CU-leg	Fibula, spiral o nål		
58	225	S	1 barn	CU-leg	Plant, böjt fragment, (ev pincett eller fibula)		
67	33, 34 (FU)	N	1 vuxen kvinna	Järn Järn	Gördeltillbehör: Ringsölja/bältering, Remknäppa (?)	YFRJÄÄ 150 – BC	
68	35, 36 (FU)	N	1 vuxen, äldre	Järn	Skära med tånge	YFRJÄÄ – ÄRJÄÄ, BC 150 – 200 AD	

Tabell 3: Gravgåvor av metall vid Tjärby Norra.

(Jensen 1997:155 och plansch 90, nr 15-16, samt beskrivning sid 286), vilket också stämmer väl överrens med föreliggande ^{14}C -datering. De två T-formiga bronsfibulor som påträffades i en kvinnograv (grav 28) har tre pågjutna dekorerade knoppar på ryggbågen och kan föras till Anette Biegers "schema B", en förhållandevis ovanlig grupp som framförallt påträffats i Nordtyskland, norra Jylland, Fyn och Bornholm (Bieger 2003:16ff, samt Karte 4-9). Bieger daterar fibulatyrens huvudsakliga brukandetid till 250-200 – 100 BC, vilket stämmer mycket väl överrens med det andra sigmaintervallet i föreliggande ^{14}C -datering. En kompositfibula i form av en T-formig järnfibula med lång spiral och med en välvd, dekorerad och lövtunn

Figur 4: A: Halsring, B: Knopffibula, C: Kompositfibula och D: Trekantsfibula. Foto: A Andersson och Lena Bjugger.

”sköld” av brons fästad över bågen/ryggen påträffades i grav 56. Fibulan påminner påtagligt om de typiskt gotländska fibulor som dateras till cirka 250-130 BC (Nylén 1955:404ff, Martens 1997:131f) Trots de gotländska fibulornas generella avsaknad av ornamentik överensstämmer formspråket i övrigt. En än bättre parallell, liksom Tjärbyfibulan dekorerad med små cirklar, har påträffats i en grav på Nørre Sandegård på Bornholm. Fibulan dateras av Becker till samma tidsintervall som de ovan nämnda gotländska (Becker 1980:80ff, 194, Planch 48, Fnr 555). Med största sannolikhet bör således även Tjärbyfibulan härröra från denna tid, vilket också innebär att den är förhållandevis samtida med de ovan redogjorda knoppfibulorna. Således råder det i detta fall en anmärkningsvärd, månghundraårig diskrepans mellan föreliggande ¹⁴C-datering och fibulans faktiska ålder. Tre järnfibulor finns också i materialet varav den bäst bevarade, en mycket vanlig så kallad trekantsfibula av Kostrzewskis typ K, typologiskt kan dateras till cirka 130–50 BC, medan de två andra, en trekantsfibula samt en T-formig fibula, torde kunna föras till yngre respektive mellersta–yngre förromersk järnålder. För mer ingående presentation och diskussion kring samtliga metallföremål hänvisas till Wranning 2015.

Metallföremål påträffades i tolv av gravarna, vilket motsvarar 18%, av det totala antalet identifierade gravläggningar. Jämfört med förhållandena på ett antal andra samtida, ”klassiska” brandgravfält från Göteborgsområdet och Västergötland (Sahlström & Gejvall, 1948, 1951, Cullberg 1973, Bakunic-Fridén, Blank & Jankavs 2012) visar att detta motsvarar en något högre procentsats än genomsnittet, men likväl uppvisar gravfälten generellt en förvånansvärt likvärdig procentuell andel gravar med metallföremål.

Samkör man dessa resultat med förhållandena i de sextio förromerska gravar (ensamliggande gravar, gravgrupper och gravfält) som förutom Ekehögen tidigare undersökts i Halland (se sammanställning i Wranning 2015), så finner vi att genomsnittet metallförande gravar – 167 av 916 stycken – är drygt 18 %. Trots en uppenbar fluktuation lokalerna emellan kan man alltså

Lokal	Antal undersökta gravar	Antal gravar med metall	% av metallförande gravar av totala antalet	Antal vapengravar	Vapengravar, % av totala antalet / % av gravar med metall
Tjärby Norra, Tjärby sn	67	12	18	-	0/0
Mellby, Mellby sn	98	26	26	-	0/0
Kyrkbacken, Horns sn	222	48	21	2	0,9/4,2
Ekehögen, Onsala sn	190	44 (39?)	21-23	4	2,1/9,1–10,3
Backa Röd	78	3	3,8	-	0/0
Valtersberg	201	18	9	1	0,5/5,5

Tabell 4: Antal undersökta gravar i relation till gravar med metallföremål inom ett antal västsvenska (primärt) förromerska gravfält. Notera att det råder viss osäkerhet kring antalet metallförande gravar på Ekehögen. Därav de alternativa procentsatserna.

i mycket generella drag säga att metallföremål i gravar förefaller uppträda i en knapp femtedel av det västsvenska materialet eller med andra ord en fördelning i det närmaste identisk med förhållandena på Tjärby Norra.

Om vi istället väljer att titta närmare på de metallförande Tjärbygravarnas dateringar, typ av metall och vilka människor som fått gravgåvor av metall framgår det tydligt att brons varit den förhärskande metallen fram till och med inledningen av yngre förromersk järnålder, medan man där efter närmast uteslutande har deponerat metallföremål av järn, förutom i fallet med ”kompositfibulan” i järn som utsmyckats med en sköld av brons. Denna förändring över tid av prefererad metall återspeglas således även i den rumsliga spridningen, med uteslutande järnföremål inom den norra gravkoncentrationen och företrädesvis föremål av brons inom den södra gravkoncentrationen. Med den osteologiska bestämningen som utgångspunkt finner vi att metallföremål närmast uteslutande verkar ha lagts i kvinno- och barngravar. Om vi jämför dessa två mönster (brons kontra järn samt köns- och åldersfördelning i metallförande gravar) med övriga studerade gravfält, finner man en rad liknande tendenser, men även ett antal olikheter. Det förefaller med andra ord som att samtidigt som det funnits många för tiden generella drag så har likväl varje plats också präglats av sin egen interna tradition. En kort genomgång av situationen på varje plats kan tecknas enligt följande:

Till att börja med finner vi i Mellby en påtaglig dominans av metall i kvinnogravar och ej könsbestämda vuxengravar. I likhet med situationen i Tjärby Norra verkar endast ytterst få män ha fått metaller. Till skillnad från Tjärby Norra är det dock inte ett enda barn som har fått metaller. Det är ungefär lika vanligt med brons som med järn, dock mycket ovanligt att båda dessa metaller uppträder i en och samma grav, precis som i Tjärby Norra. Tyvärr föreligger inte ett så omfattande dateringsunderlag att det går att uttala sig kring huruvida uppdelningen mellan brons- och järnföremål i Mellby är av kronologisk art eller om andra parametrar har påverkat fördelningen.

Kyrkbacken i sin tur uppvisar såväl generella likheter som skillnader gentemot Tjärby Norra och Mellby. Till skillnad från de metallösa barngravarna i Mellby så uppvisar cirka 13% av barngravarna på Kyrkbacken metaller. I samtliga sex fall rör det sig om järnföremål, vilket således avviker från situationen i Tjärby Norra där brons dominerar i barngravarna. Överhuvudtaget är gravar med brons som enda representerad metall i Kyrkbacken förhållandevis ovanligt. Enbart brons förekommer endast i knappa 3% av gravarna (sex stycken), vilket kan jämföras med järn (15%) och kombinationen brons och järn (6,5%). Precis som i Tjärby Norra och i Mellby anas en anmärkningsvärd procentuell dominans av metallföremål

i kvinnogravar (50% av könsbestämda kvinnogravar) jämfört med i mansgravar (cirka 10%). I detta sammanhang bör dock påpekas att den absoluta lejonparten av gravfältets vuxen- och ungdomsgravar ej varit möjliga att könsbestämma. I denna anonyma vuxen/ungdomsgrupp har närmare 32% begravts med metallföremål. Notabelt är att det är just i denna grupp den stora merparten av kombinationen brons+järn har påträffats, vilket vi bland de könsbestämda endast finner i kvinnogravar.

Även i fallet Ekehögen råder det en tydlig dominans av metall i kvinnogravar, dock inte med lika stor diskrepans kontra mansgravar som vid Kyrkbacken, då cirka 38% av kvinnogravarna och 23% av mansgravarna innehåller metall. Dessa siffror skall förstås ses i skenet av icke könsbestämda och osteologiskt obestämda gravar, vilka uppvisar metaller i cirka 30% vardera. I likhet med Kyrkbacken är det överlag avsevärt vanligare med järn i gravarna (cirka 20%) än brons (cirka 6%) och i likhet med övriga lokaler är det mycket ovanligt med gravar som innehåller både brons- och järnföremål (endast 2,5%). Denna sistnämnda kombination återfinns för övrigt enbart i könsbestämda kvinnogravar. Procentuellt sett uppvisar Ekehögens och Kyrkbackens andel barngravar med metall en närmast slående överensstämmelse (12,5% respektive 13%). I rak motsats till Kyrkbacken så innehåller dock Ekehögens barngravar uteslutande föremål av brons, vilket med andra ord påminner mer om situationen i Tjärby Norra. Till skillnad från i Tjärby Norra verkar det inte föreligga någon påtagligt kronologisk diskrepans mellan Ekehögens brons- och järnföremål, snarare tvärtom, då flera av platsens bronsföremål (exempelvis fibulor och halsringar) kan dateras till den förromerska järnålderns slutskede.

I fallet Valtersberg är den stora diskrepansen mellan metaller i mans- och kvinnogravar som så tydligt framträtt på de övriga lokalerna knappt mer än skönjbar, då 18% av mansgravarna och 22% av kvinnogravarna (motsvarande sex respektive fem stycken) här uppvisar metallföremål. Till detta antal skall även platsens ej könsbestämda gravar beaktas, varav vilka uppvisar cirka 11% metallförande gravar. Sistnämnda kategori (motsvarande fem gravar) innehåller enbart järnföremål, vilket även dominerar kraftigt i mansgravarna, medan kvinnogravarna uppvisar en mer jämn (men blygsam) fördelning av järn och brons och dessutom är den enda kategorin med gravar som innehåller både brons- och järnföremål. I likhet med de övriga studerade lokalerna så är bronsföremålen i anmärkningsvärd minoritet gentemot järnföremål och dessutom är det endast i två fall som brons och järn förekommer i samma grav. Endast två barngravar (motsvarande cirka 5% av det totala antalet barngravar) innehöll metallföremål, varav båda av järn.

Då Backa Röd endast uppvisar två gravar med metallföremål, en

mans- och en kvinnograv, varav båda med järn, så utesluts denna plats av naturliga skäl ur den jämförande diskussionen kring fördelningen av metallfynd på gravfälten.

Markering av gravfältet? Markering av enskilda gravar?

Förutom uppförandet av det förmodade kulthuset, framväxten av en ny gravkoncentration norr därom, övergång från brons till järn samt påbörjandet av att anlägga gravar i rätta rader sker ytterligare en påtaglig förändring på platsen under gravfältets yngre brukandefas, nämligen att märkbart fler gravgömmor än tidigare nu börjar markeras ovan jord. Redan vid förundersökningen väcktes frågan om gravfältet möjligen varit markerat i form av någon inhägnad eller dylikt. Frågan kom upp till följd av det stora inslaget med käpphålsrader som då konstaterades. Undersökningen medförde dock att dessa rader kunde avskrivas från gravfältskontexten, då de i nästan samtliga fall visade sig ingå i vägglinjer i senare perioders långhus (se Wranning sid 153 ff i denna volym). Dock kunde det i ett flertal fall anas att de enskilda gravarna ursprungligen varit markerade ovan jord på ett eller annat sätt. Inte minst med tanke på konsekvensen i gravraderna, såväl i intervallen mellan gravarna som i de raka linjer de tillsammans bildade, är det högst sannolikt att åtminstone vissa av gravarna har varit synliga ovan jord, så att de efterlevande kunnat orientera sig utan att behöva memorera en osynlig struktur. Det faktum att endast tre fall där en yngre nedgrävning skar en äldre grav kunde noteras förstärkte detta antagande. I två av dessa fall verkade det dessutom vara fråga om medvetna skärningar av äldre anläggningar. I det inledningsvis nämnda fallet grav 29, 30 och 31 i den NV-SO raden framgick det tydligt att den mittersta var yngst, men hade anlagts nästan utan att skada de två äldre. Man hade alltså till synes utelämnat ett tomrum i raden för denna grav när de äldre anlades. Tankar kring att gravraderna symboliserar någon form av släktband och/eller generationsled känns här närmast oundvikliga, inte minst med tanke på att personen i den yngsta graven var en av gravfältets endast två äldre individer (≥ 60 år). Han skulle alltså rent hypotetiskt ha kunnat överleva sina jämgamla och yngre släktingar och därför fått placeras in på rätt/förutbestämd plats i efterhand.

Mer eller mindre tydliga indikationer på gravmarkeringar kunde påvisas i femton fall, varav tio inom den norra koncentrationen och fem inom den södra. Tre typer av förmodade markeringar dokumenterades:

- Stenkrans i graven, tolkat som fundament för överbyggnad, eventuellt större sten
- Större sten, eller i vissa fall synligt stenlyft efter borttagen sten i gravens yta
- Stolpe eller stolpar i eller omedelbart invid graven

Som ett aningen svårtolkat exempel framstår den tidigare omnämnda grav 41, vilken utgjorde brytpunkt mellan de två gravraderna och därför antogs kunna vara äldst i denna grupp, där den med sin stolpmarkering förmodades ha tjänat som något av en "axis mundi" eller syftpunkt vid anläggandet av de yngre gravarna. I syfte att konfirmera denna teori ¹⁴C-daterades graven, vilket medförde att den visade sig vara inte bara äldst i gruppen utan även en av gravfältets äldsta. Faktum är dock att den höga åldersdiskrepansen mellan grav 41 och övriga daterade gravar inom raderna torde innebära att en eventuell stolpmarkering ovan jord rimligen måste ha varit förmultnad och försvunnen sedan länge när de yngre gravarna började anläggas. Således går det inte att säkert fastslå hurvida graven verkligen har utgjort det nav den framstod som vid undersökningstillfället eller om de båda radernas placering i förhållande till den samma ursprungligen bara varit en slump.

I detta sammanhang bör det poneras att synliga markeringar av gravarna definitivt inte är ett fenomen som uteslutande påträffats i Tjärby Norra. Markeringar ovan jord, oftast i form av en klumpsten, men också i form av små resta stenar och stolpar samt små stenpackningar (ofta med skörbränd sten), är snarare något som återkommande noterats i samband med undersökningarna av de ovan refererade förromerska flatmarksgravfälten. Ett mycket intressant fenomen som framträder vid Tjärby Norra är dock att det primärt (procentuellt sett) förefaller vara män som fått sina gravar markerade ovan jord. Detta skall ses i jämförelse med tidigare konstaterat faktum att det primärt var kvinnor och barn som fick gravgåvor av metall.

Individer	Antal	% av totala antalet gravlagda	% av samma kategori som fått gravmarkering	% av totala antalet individer med gravmarkering	Antal gravar med gravgåvor Brons	Antal gravar med gravgåvor Järn
Man	10	14	60	38	-	-
Kvinna	11	15	10	6	1	3
Vuxen, ej könsbestämd	29	40	20	38	1	5
Barn	17	24	18	19	3	1
Människa, ej köns- eller åldersbestämd	5	7	-	-	-	-

Tabell 5. Tjärby Norra. Gravur med gravgåvor och/eller markeringar ovan jord. Observera att procentvärdena är avrundade.

Dessa mönster kan sannolikt tolkas som spännande exempel på uttryck av genderrelaterad särbehandling. Man förefaller alltså ha ägnat något större omsorg åt gravens innehåll för kvinnor och barn, medan det framförallt var männens gravar som skulle synas för de efterlevande. Tony Björk menar i

sin lic att blotta förekomsten av metall – även de fall med endast en gravgåva – signalerar välstånd/högre social rang (Björk 2005). Dessa tankegångar i kombination med resultaten från Tjärby Norra väcker oundvikligen frågan vilket som ansågs vara det viktigaste för gravfältets brukare: en prominent grav inuti (med gåvor) men ej synlig ovan jord, eller en grav som prominent markerats ovan jord men med ett fyndtomt innandöme? Skall markerade gravar i likhet med metallförande gravar möjligen tolkas som någon form av statusmarkeringar, eller åtminstone någon form av polarisering gentemot platsens övriga gravar?

Summering: Tradition och förändring över tid. Gravfältets rumsliga inredning kontra dateringar – framväxt, bruk, övergivande och samlad brukandetid

Sett till keramikmaterialet är likheterna mellan Tjärby och andra gravfält i regionen mycket små. Bearbetningen av keramiken har bland annat visat att det finns tydliga likheter med det närliggande gravfältet i Mellby 5:44, men i övrigt är de halländska parallellerna mycket få (Borsson i denna volym). Likheterna med de välkända gravfälten i Valtersberg, Ekehögen samt Kyrkbacken i västra Sverige är snarast obefintliga. På samma sätt är det med keramik från Skåne, Själland och Jylland. Däremot finns det likheter på Fyn och Bornholm, och den platsen som har störst likheter med Tjärby är Nørre Sandegård på Bornholm.

Godsanalyser av keramiken från Tjärby har emellertid visat att keramiken sannolikt tillverkats i lokalområdet, men influenserna till både käriformerna och begravningskicket kan sökas på Bornholm och längre söderut (Borsson denna volym, Wranning 2015).

Parallellerna till Bornholm och Fyn, men även till regionerna omedelbart söder om Östersjön är påtaglig även i metallfyndmaterialet. Medan metallfynd och käriformer indikerar influenser och någon form av kulturellt utbyte så är det just själva gravskicket som tydligt påvisar att dessa kontakter av allt att döma har varit av betydligt mer omfattande och ihållande art än sagda föremålstyper och käriformer antyder. Sporadiska varuutbyten, exempelvis via kringresande handelsmän, skulle kunna förklara närvaron av importfynd såväl som av lokalproducerad keramik med ett importerat formspråk. Däremot själva gravläggningsritualen – en mental såväl som socialt och religiöst präglad praktik som sannolikt även inbegriper och återspeglar de efterlevandes uppfattning om den avlidnes ”liv efter detta” – är något som knappast snappas upp och anammas efter ett flyktigt möte med en förbipasserande handelsman. Snarare indikerar

förändringar i en så viktig rite-de-passage som en gravläggningsceremoni utgör, en kollektiv mentalitetsförändring i hela samfundet, något som närmast kan jämföras med övergången till en ny religion. När vi dessutom via materialet kan slå fast att denna ritual har utgjort samfundets allenarådande gravläggningsform under hela gravfältets brukandetid – omkring 400–500 år – och således har varit av stor betydelse att vidmakthålla i oförvanskad form generation efter generation, så framstår snarare de långväga influenserna som resultatet av – eller snarare enstaka ingredienser i – ett långvarigt och tätt sammanhållet kontaktnät. Sannolikt har även detta kontaktnät inneburit ett återkommande utbyte av individer, exempelvis vid knytandet av nya partnerskap inom denna geografiskt vittförgrenade, men på flera nivåer – exempelvis socialt och mentalt – tätt sammanhållna grupp. Trots denna skisserade täta sammanhållning har inte kontaktnätet varit slutet, då vi också anar närvaron av flera likheter med övriga studerade västsvenska lokaler, exempelvis den till synes genderrelaterade fördelningen av metallföremål.

Trots alla avvikelser från regionens gängse gravläggningstraditioner skall Tjärby Norra med all sannolikhet inte betraktas som något unikt fenomen ur vare sig regional eller lokal synpunkt. Som redan nämnts har gravläggningar av samma art och med snarlik keramik påträffats endast en knapp mil söder därom, vilket även kan förmodas antyda att det funnits fler, ännu ej upptäckta lokaler av samma typ i Laholm med omnejd. Demografiska beräkningar visar att det har varit fråga om en liten brukargrupp som nyttjat gravfältet i Tjärby Norra, alltför liten för att fungera som en sluten enhet under flera generationer. Således har ett successivt inflöde av personer utifrån varit ett måste för gruppens överlevnad. Av samma anledning bör rimligen även viss utflyttning skett från Tjärbygruppen. Tillflöde till Tjärby Norra av personer från grupper med andra traditioner skulle dock med all sannolikhet komma att luckra upp och förvanska den rådande traditionen i Tjärby över tid, alternativt skulle platsen rymma samtida gravar med helt olika typer av gravläggningar, vilket alltså inte är fallet. Således bör allt utbyte av individer skett mellan grupper med samma gravläggningstradition, oavsett om dessa skett över geografiskt långväga avstånd eller inom Tjärbys omedelbara omnejd. Således syftar inte vår redovisning till att påvisa något mikrolokalt unikt, inte heller till att presentera några entydiga svar eller tolkningar, utan snarare till att redovisa och uppmärksamma kollegiet på en hittills ej uppmärksammas (trots att den alltså påträffats tidigare) sydvästsvensk gravläggningsform, vilken med all sannolikhet kommer att påträffas igen.

Referenser

- Anglert, M., Artursson, M. & Svanberg, F. (Red.). 2006. *Kulthus & dödshus. Det ritualiserade rummets teori och praktik*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm
- Artelius, T. 2010. *Den gamla döden och den nya*. Om vikingatidens förkristna begravningar, religiösa idéer och religionsskifte. Jönköpings länsmuseum.
- Artelius, T & Lindqvist, M. 2007. *Döda Minnen*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska Undersökning Skrifter 70.
- Bakunic-Fridén, I., Blank, M. och Jankavs, P. 2012. *Valtersberg. Kulturlager från senmesolitikum–neolitikum, gravfält och boplatslämningar från tidig järnålder*. Seminariegravningar från 1980–1986. Institutionen för Historiska studier. GOTARC Serie D, Arkeologiska rapporter No. 103. Göteborg.
- Becker, C.-J. 1990. *Nørre Sandegård. Arkeologiske undersøgelser på Bornholm 1948-1952*. Historisk-filosofiske Skrifter 13. Det Kongelige Danske Videnskabernes Selskab. København
- Bieger, A. 2003. *Kugelfibeln. Eine typologisch-chronologische Untersuchung zu den Varianten F, N und O von Belz*. Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie. Aus dem Institut für Vor- und Frühgeschichte der Universität Mainz. Bonn
- Bjuggner, L., Persson, E., Rosengren, E. Wranning, P. 2003. LAHUND – Landsantikvariens Laholmsundersökningar. En pilotstudie i Ösarp och Köpinge. I: Rosengren, E. (Red.). *Utskrift 7*, s. 50-75. Halmstad
- Bjuggner, L. & Wranning, P. 2004. *Väg 117. Sträckan Skogaby – Daggarp*. Arkeologisk utredning 2003. Halland, Tjärby och Veinge socknar, Laholms landsförsamling, väg 117. Hallands länsmuseum, Landsantikvariens, Uppdragsverksamheten. Arkivrapport
- Björk, T. 2005. *Skäran på bälet. Om den äldre järnålderns gravar i Skåne*. University of Lund, Institute of Archaeology – Report Series No. 92. Lund
- Bronsson, T. 2010. Keramiken från Tjärby Norra. Bilaga 3 i: *Tjärby Norra – ett föromerskt gravfält och gårdar från romersk järnålder*. Människan och landskapsrummets olika dimensioner, teknisk rapport. Arkeologiprojekt utmed Väg 117, Daggarp – Skogaby. Arkeologiska rapporter från Hallands länsmuseum 2009:6. Halland, Tjärby socken, Tjärby 2:3, 3:2, 9:4, RAÄ 68. Halmstad
- Bronsson, T. 2018. Människor från andra sidan havet – Den föromerska keramiken från gravfältet i Tjärby Norra. (I denna volym).
- Connelid, P. 2010. Kulturgeografisk rapport. Bilaga 7 i: *Tjärby Norra – ett föromerskt gravfält och gårdar från romersk järnålder*. Människan och landskapsrummets olika dimensioner, teknisk rapport. Arkeologiprojekt utmed Väg 117, Daggarp – Skogaby. Arkeologiska rapporter från Hallands länsmuseum 2009:6. Halland, Tjärby socken, Tjärby 2:3, 3:2, 9:4, RAÄ 68. Halmstad
- Cullberg, K. 1973a. *Ekehögen und Valtersberg. Zwei Gräberfelder der vöromischen Eisenzeit in Westschweden*. Studier i nordisk arkeologi 11, utgivna i Göteborg av Arkeologiska museet och Fornminnesföreningen i Göteborg. Göteborg

- Cullberg, K. 1973b. *Ekehögen – Backa Röd - Valtersberg. Frågor om kronologi och kulturkontakter under yngre förromersk järnålder i Göteborgsområdet*. Studier i nordisk arkeologi 12, utgivna i Göteborg av Arkeologiska museet och Fornminnesföreningen i Göteborg. Göteborg
- Jensen, J. 1997. *Fra Bronze- til Jernalder. En kronologisk undersøgelse*. Nordiske Fortidsminder, Serie B, Bind 15. Det Kongelige Nordiske Oldskriftselskab. København
- Jerkemark, M. 1996. Flatmarksgravar vid Skogby – brandgropar från förromersk järnålder bland bronsålderstida högar. I: Jerkemark, M (red.). *Djupt under sanden. Arkeologi längs väg E6/E20 i södra Halland. Del I*. 1991-1993 sträckan Södra Mellby-Kvibille. Arkeologiska Undersökningar. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska Resultat UV Väst 1996:1
- Johansson, N. & Wranning, P. 2002. Tröingebergsboplatsen, område B, arkeologisk undersökning. I: Johansson, N., Streiffert, J., Wranning, P. (red.). *Landskap i förändring volym 4. Teknisk rapport från de arkeologiska undersökningarna av RAÄ 127:1-2 och fastigheten Tröinge 4:9, Vinbergs socken, Halland*. Landsantikvarien och Riksantikvarieämbetet UV Väst. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2002:2.
- Kaliff, A. 1992. *Brandgravskick och föreställningsvärd. En religionsarkeologisk diskussion*. Occasional papers in Archaeology 4. Uppsala.
- Larsson, A.-C., Svensson, M. & Wranning, P. 2004. *Väg 117. Sträckan Skogaby – Daggarp*. Arkeologisk förundersökning 2004. Halland, Tjärby och Veinge socknar, Laholms landsförsamling. Landsantikvarien. Arkivrapport
- Lundberg, M. 1971. Backa Röd Göteborg. Gravfält och boplatsoområde förromersk järnålder 16:31. *FYND Rapporten 1971*. Göteborgs Arkeologiska Museum. Göteborg
- Lundborg, L. 1972. *Undersökningar av bronsåldershögar och bronsåldersgravar i södra Halland. Höks, Tönnersjö och Halmstads härader under åren 1854-1970*. Hallands Museum 2. Halmstad
- Martens, J. 1997. The Pre-Roman Iron Age in North Jutland. In: Martens, J. (red.). *Chronological Problems of the Pre-Roman Iron Age in Northern Europe*. Institute of Archaeology and Ethnology, University of Copenhagen. Arkæologiske Skrifter 7. København
- McKinley, J. I. 1989. Cremations: Expectations, Methodologies and Realities. I: Roberts, C.A., Lee, F & Bintliff, J. (red.). *Burial Archaeology: Current Research, Methods and Developments*. B.A.R. British Series 211. Oxford.
- McKinley, J.I. 1994. Bone Fragment Size in British Cremation Burials and its Implications for Pyre Technology and Ritual. *Journal of Osteoarchaeology* 3(4)
- Munkenberg, B.-A. 1994. *Förromerska brandgravar och mesolitiska flintor*. RAÄ 202 Mellby 5:44 och 19:1, Laholms lfs, Halland. Arkeologisk undersökning 1993. Stiftelsen Hallands läns museer, Uppdragsverksamheten, Halmstad. Arkivrapport
- Nylén, E. 1955. *Die Jüngere Vorrömische Eisenzeit Gotlands – Funde, Chronologie, Formkunde*. Uppsala

- Perneby, Å. 2003. *I vägen för vägen. Flatmarksgravar från förromersk järnålder, äldre halvvägsystem och boplatzlämningar vid Örelid, Altona*. Arkeologisk förundersökning 2003. Halland, Laholm, Altona 2:1 mfl. Hallands läns museer, Landsantikvarien. Arkivrapport
- Sahlström, K. E. & Gejvall, N.-G. 1948. *Gravfältet på Kyrkbacken i Horns socken, Västergötland*. Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, del 60:2. Stockholm
- Sahlström, K E, Gejvall, N G 1951. *Gravfältet i Mellby by Källands härad*. Västergötlands fornminnesförenings tidskrift. 5:e delen. 6:e häftet.
- Strömberg, B. 2005. *Gravplats – gravfält. Platser att skapa minnen vid – platser att minnas vid*. GOTARC Series B. Gothenburg Archaeological Theses No. 42. Göteborg
- Svanberg, F. 2005. House Symbolism in Aristocratic Death Rituals of the Bronze Age. I: Artelius, Tore & Svanberg, Fredrik (red.). *Dealing with the Dead. Archaeological Perspectives on Prehistoric Scandinavian Burial Ritual*. Riksantikvarieämbetet Arkeologiska Undersökningar Skrifter 65.
- Wattman, N. 1997. *Ett flatmarksgravfält från järnåldern*. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 1997:4. Lynga 1:3, 2:3, 3:1, Harplinge socken, Halland. Halmstad
- Victor, H. 2002. *Med graven som granne. Om bronsålderns kultus*. Aun 30. Uppsala
- Wranning, P. 2010a. *Tjärby Norra – ett förromerskt gravfält och gårdar från romersk järnålder*. Människan och landskapsrummets olika dimensioner, teknisk rapport. Arkeologiprojekt utmed Väg 117, Daggarp – Skogaby. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2009:6. Halland, Tjärby socken, Tjärby 2:3, 3:2, 9:4, RAÄ 68. Halmstad
- Wranning, P. 2010b. Kitteln på Skrea Backe. I: Petersson, H. (red.). *In Situ 2008*, s. 87-98. Göteborgs Universitet
- Wranning, P. 2010c. En högättad kvinnas praktbegravning på Skrea Backes åschrön – nya rön kring det sensationella kittelfyndet. *Gemensamt arv Gemensamt ansvar. Länsantikvariens årsredogörelse 2009*, s. 28-34. Halmstad
- Wranning, P. 2011. *Tjärby Södra – Bosättning och gårdar från bronsålder och förromersk järnålder*. Människan och landskapsrummets olika dimensioner, teknisk rapport. Arkeologiprojekt utmed Väg 117, Daggarp – Skogaby. Arkeologiska rapporter från Hallands läns museer 2011:1. Halland, Tjärby socken, Tjärby 10:2, RAÄ 69. Halmstad
- Wranning, P. 2015. *Tjärby – Lokala sedvänjor och långväga kontakter. Förromerskt grav- och byggnadsskick ur ett halländskt perspektiv*. GOTARC series B, Gothenburg Archaeological Theses 67/Hallands läns museers Skriftserie No 12. Emmaboda

UTSKRIFT 15 är ett temanummer som belyser resultaten från de arkeologiska undersökningar som utfördes inför omläggandet av Väg 117, numera Riksväg 15, genom tre socknar i Laholms kommun.

I tio artiklar presenteras och diskuteras lämningar alltifrån mesolitikum till medeltid via neolitikum, brons- och järnålder, med fokus på Laholmstrakten och med jämförande utblickar i såväl resten av Halland som i Sydskanandinavien.

Titeln **Vägsjäl** är en medveten felstavning och åsyftar till såväl vägsträckans, men också till dess närområdes själ liksom till den plats dessa tagit i våra egna själar under de femton år som löpt sedan projektet startade.